

KLEINSTE JAGER

Johan Barth

Er zijn zo van die waarnemingen die je niet gauw vergeet. Voor mij zijn dat vooral die waarnemingen die als een volslagen verrassing kwamen. Zoals jaren geleden mijn allereerste grutto's. Of die keer dat ik meehielp met hooien.

Het was 20 augustus 2001 en stralend helder warm zomerweer; cirkelden er op eens zeven "vogels-groter-dan-buizerd" hoog boven mij in de lucht. Gelukkig was de wagen net volgeladen en waren we vlak bij de boerderij. Een sprint, snel de scoop opzetten, en ... zeven zwarte ooievaars! Het is vaak het verhaal er omheen dat zo'n waarneming tot een blijvende herinnering maakt.

Een dergelijke verrassingservaring was er ook afgelopen jaar. Op een rustige nazomerzondagmiddag wandelde ik even met mijn dochtertje in de buggy langs het Honderdschelaantje bij Nieuwer ter Aa. Het was ook toen augustus, de 25e van 2002 en natuurlijk had ik ook deze keer geen verrekijker bij me.

Terwijl ik wat omhoog tuurde naar een cirkelende buizerd, viel mijn oog op een "meeuw" die aan kwam vliegen. Wat er dan vervolgens in een paar tellen door je gedachten heengaait, is moeilijk in enkele zinnen te beschrijven. Terwijl ik al bijna dacht aan een stormmeeuw, zag ik in een flits twee opvallende uitstekende middelste staartpennen... Ik realiseerde me met een schok dat ik stond te kijken naar een kleinere jager! Dat is lastig spul. Hoe zat dat ook alweer, kleine en kleinste jager? Ik had ooit een adulte kleine jager gezien aan de grond in Zeeland en wel eens een boekje van Klaus Malling Olsen over jagers doorgelezen. Maar dat was jaren geleden. En nu vloog er zomaar eentje langs...

Koortsachtig nam ik zoveel mogelijk details in me op. Ik herinnerde me dat in ieder geval postuur, vliegbeeld, exacte vorm en lengte van de middelste staartpennen en ondervleugelpatroon van belang zijn voor de determinatie. Daar concentreerde ik me dus maar op.

Gelukkig lukte het om vrij veel te zien. Ik had de zon in de rug en de vogel vloog vlak voor me langs, op een afstand van 10 meter en een hoogte van 5 meter. Het beest was verschrikkelijk tam. Het week zelfs niet uit toen ik nog een paar haastige stappen naar voren deed in een wanhoopspoging om deze waarneming niet verloren te laten gaan. Zo kon ik zonder kijker in de korte tijd dat de vogel overvloog nog flink wat details zien. En toen was het al weer voorbij. Verbijsterd staarde ik de vogel na, die soepeltjes vliegend uit het zicht verdween.

Kenmerken

Het is onvoorstelbaar hoeveel kenmerken er in die korte tijd nog te zien waren. Thuisgekomen heb ik eerst alles op papier gezet. Hieronder staat een uitgewerkte versie van deze notities.

Grootte & bouw - Toen de vogel kwam aanvliegen, dacht ik even aan een jonge stormmeeuw. Deze eerste indruk zal wel bepaald zijn door het formaat en de vrij donkere kleur. Na het overvliegen van de vogel corrigeerde ik het formaat. Het was meer de grootte van een kok- dan van een stormmeeuw, alleen dan met langer en smaller ogende vleugels. Tijdens het over- en wegvliegen maakte de

vogel een slanke en langvleugelige indruk. Vanwege de lange vleugels deed de vogel mij in achteraanzicht verschillende keren denken aan een visdief. De vleugels oogden over de hele lengte even breed en de handvleugel liep vrij spits toe. Hand en arm waren ongeveer evenlang. De vleugelbreedte was ongeveer gelijk aan de lengte van vleugelachterrand tot staartpunt (middelste staartpennen niet meegerekend). Het zwaartepunt van de buik lag bij de borst, dat wil zeggen het laagste punt van de buik lag ongeveer bij de voorrand van de vleugel. De vogel had zeker geen hangbuik of zware bouw, maar was normaal tot slank geproportioneerd.

De vogel vloog rechthoekig met 7 à 8 heel soepele vleugelslagen, afgewisseld met een korte glijvlucht. Tijdens de vleugelslag werden de vleugels vrij ver naar beneden geslagen. Tijdens de glijvlucht werden de vleugels iets omlaag gehouden. Een rechte lijn tussen beide vleugeltoppen ging door het lichaam van de vogel heen. Het lichaam deinde niet met de vleugelslagen mee. De vlucht oogde niet krachtig, maar wel soepel, elastisch, ontspannen, gelijkmatig en doelgericht.

Als geheel maakte de vogel van onderen een sterk gebandeerde, koud grijsbruine indruk, meer donkergrijs nog dan bruin. De bovendelen oogden egaal donkergrijsbruin. Details van de bovendelen heb ik niet gezien, aangezien de vogel nagenoeg over mij heen vloog.

Kop & hals - In de korte tijd dat ik de vogel zag overvliegen, concentreerde ik me eerst op de vorm van de staart, daarna op het patroon van de ondervleugel. De overige onderdelen, inclusief kop en hals, heb ik niet meer gedetailleerd kunnen waarnemen.

Bovendelen - Oogden in achteraanzicht egaal grijsbruin.

Onderdelen - Weinig details waargenomen. Wel is me richting de staart zware bandering opgevallen. Ik herinner me niet meer hoever dat zich precies uitstreckte op de buik, maar in ieder geval oogde het voorste deel van de buik vrij egaal. Achteraf gezien moeten het de zwaargebandeerde onderstaartdekveren zijn geweest. Over het geheel genomen hadden de ondervleugels en onderdelen dezelfde koud grijsbruine tint. Lichte borstband niet waargenomen, ook niet op gelet; aanwezigheid ervan kan ik me niet herinneren, noch uitsluiten.

Bovenvleugel - Oogde in achteraanzicht egaal grijsbruin. In ieder geval geen opvallende lichte veerpartijen of duidelijke witte vlek op handpennen.

Ondervleugel - Armvleugel zwaar donkergrijsbruinwit gebandeerd. Grote dekveren extra opvallend zwaar gebandeerd met meer wit dan op de rest van de armvleugel. Het oogde enigszins alsof de vogel zwaargebandeerde oksels had.

Handvleugel - Handpennen met lichte basis en donkere toppen. Handdekveren opvallend gebandeerd. Vormden samen met lichte basis van handpennen bij bepaalde lichtval een grote lichte vlek tussen iets donkerder pols en donkere toppen van de handpennen.

Staart - Bij het overvliegen waren de twee middelste staartpennen afzonderlijk zichtbaar. Ze oogden redelijk spits en staken circa 1,5 cm voorbij de staartrand. De staart had rechte hoeken, groter dan 90°. De achterrand van de staart was iets wigvormig, maar oogde toch behoorlijk recht.

Naakte delen - Niet gezien.

Geluid - Niet gehoord.

Gedrag - Kwam in een rechte lijn over de weilanden aanvliegen op een hoogte van circa 10 meter. Vloog rustig en in een strakke lijn verder richting WZW. Waarschijnlijk tam, want ontweek me niet, ook al liep ik iets in de richting van waar de vogel de weg zou kruisen.

Determinatie

De determinatie van jagers begint met het vaststellen van de leeftijd. De zware bandering van onderdelen wijst op een juveniele kleinere jager. De middelste jager is direct uit te sluiten vanwege de 1,5 cm uitstekende middelste staartpen- nen, lange smalle vleugels, slanke bouw en elastische vlucht. Blijven over de klei- ne en kleinste jager.

Verschillende zaken wijzen op juveniele kleinste jager: koudgrijsbruine kleur (klei- ne jager warm bruin), geen duidelijke witte vlek op bovenkant handvleugel (kleine vaak wel), duidelijk gebandeerde handdekveren (kleine minder opvallend), slanke indruk, lichte en soepele vlucht (kleine stevig, valkachtig). Op grond van deze kenmerken determineerde ik de vogel als kleinste jager.

Toen ik echter meer las over de vorm van de middelste staartpennen, meende ik dat deze zou kunnen pleiten voor niet de kleinste, maar kleine jager. Ik las dat deze duidelijke puntige middelste staartpennen heeft, die vaak zichtbaar zijn als twee afzonderlijke puntjes. Bij de vogel van Nieuwer ter Aa waren de middelste staartpennen tijdens het overvliegen afzonderlijk zichtbaar en maakten een vrij puntige indruk. Ik veronderstelde dat dit een erg hard kenmerk was voor de kleine jager. Dus stuurde ik een summiere beschrijving van staartpennen en vlucht naar enkele personen. Zij bevestigden dat de vorm van staartpennen een belangrijk kenmerk is en achtten de vlucht niet onmogelijk voor kleine jager. Ik besloot de determinatie te wijzigen in kleine jager. De kleedkenmerken verklaarde ik vanuit een mogelijk eerste zomerkleed. Een kleine jager is dan minder warmbruin en lijkt dan meer op een kleinste. Was het nu een kleine of een kleinste? Ik wist het alle- maal niet meer en besloot het vanwege de staartpennen te houden op een kleine. Na het publiceren van de waarneming in de e-mailnieuwsbrief "Waarden vol vo- gels", kreeg ik echter kritiek op de determinatie als kleine jager (Nils van Duiven- dijk, Maarten Pieter Lantsheer). Nils wees erop dat de zware bandering wijst op een juveniel exemplaar en niet op een eerste zomer. Een eerste zomer kleine jager zou bovendien erg zeldzaam zijn. De koudbruine kleur en vlucht wijzen op kleinste. Bovendien wijzen ook de middelste staartpennen niet op kleine, maar op kleinste jager. Bij juveniele kleine jager steken de staartpennen maar weinig uit. Een staartpenprojectie van 1,5 cm wijst op kleinste jager.

Hiermee was de enige reden om te denken aan een kleine jager weggenomen, zodat ik de determinatie weer bijstelde op juveniele kleinste jager. Vervolgens ben ik al het fotomateriaal gaan bekijken dat ik van kleine en kleinste jager te pakken kon krijgen. Dat bevestigde nogmaals de determinatie van kleinste jager.

Voorkomen in het binnenland

Tot en met 1992 was de kleinste jager een soort die werd beoordeeld door de Commissie Dwaalgasten Nederlandse Avifauna (CDNA). Het leeuwendeel van de

aanvaarde vogels is waargenomen van augustus tot oktober. Vergeleken met de andere jagers schijnt de soort relatief vaak in het binnenland gezien te worden, maar het blijft een erg schaarse soort. Vanuit de provincie Utrecht zijn mij de volgende waarnemingen bekend: 16 april 1964 een vermoedelijk juveniel exemplaar bij Schalkwijk, 8 mei 1966 een exemplaar bij de afgraving van Culemborg, 31 augustus 1988 twee vogels bij De Meern en 10 augustus een juveniel over de Nieuwkoopse Plassen (zie Jaaroverzicht 2001 "Waarden vol Vogels"). Het CDNA heeft geen aanvaarde gevallen uit de provincie Utrecht. De vogel over Nieuwer ter Aa is pas het zesde exemplaar en past bij de andere augustus-waarnemingen.

Blijft nog de vraag over hoe een dergelijke zeevogel verzeild raakt in het binnenland. De vogel is in ieder geval niet door harde aanlandige wind het binnenland ingeblazen. Er was die week sprake van zacht zomerweer met zuidelijke winden. Wellicht vliegt een klein deel van de vogels tijdens de najaarstrek niet langs de kust, maar via het IJsselmeer. Bij het verlaten van het IJsselmeergebied kunnen dergelijke vogels dan terecht komen in het westelijke deel van de provincie Utrecht.

Al met al een leuke verrassing. Voortaan toch maar een verrekijker meenemen; je weet maar nooit wat er overvliegt.

Literatuur

Abel, G. e.a. Jaaroverzicht 2001 "Waarden vol Vogels". 2001.

van den Berg, Arnoud B., Cecilia A.W. Bosman. Zeldzame vogels van Nederland (Avifauna van Nederland 1). Haarlem/Utrecht, 1999.

Bijlsma, Rob G. e.a. Algemene en schaarse vogels van Nederland (Avifauna van Nederland 2), Haarlem/Utrecht. 2001.

Mullarney, Killian e.a. ANWB Vogelgids van Europa. Baarn, 2002.

Olsen, Klaus Malling. Jagers. De jagers op het Noordelijk Halfron (Dutch Birding vogelgids 1). Haarlem, 1992.